

IVO PONDĚLÍČEK NÁČRT K MYSTÉRIU BYVŠÍHO ČASU

Sklonek tohoto deštivého léta
obchodník pan K.
uvítal dobře,
mysle na svůj úděl „věčně tu nebýti“.

Jeho vetešnický krám je fregata kapitána Drakea
a on — Černý korzár —
žlutými ústy vyplivuje
svá rukulíbání.
Plachtovým slov je podpírá a ráhnovím úsměvů
bazi-lišších.
I dobrodružné výpravy do nitra regálů
čpí literaturou:
hle, zlatý ostrov svrchníků a fotopřístrojů
a rudolfské hodiny, lhářky přítomnosti!

Jak račte, prosím —

špinavý prst namočil do soli:
už chce psát své memoáry.
Pečlivě seškrábnutá z pouzdérek kloubů,
ta sůl rozsypaná, svítí tu nahotou,
jak laciná Afroditě na vitrince v krámku v pozadí,
jako obchodnický takt.
Ačkoliv stár,
je jisté,
že troubí dosud do širokého kapesníku lásky.
I láska se platí, hochu,
hotovými penězi...

Na posledním snímku pak
(z posmrtného alba)
cigára o jediném konci doutnala mu v ruce;
pálí mu prsty a přesahuje jeho rodokmen
v domě ghetta,
jež navštíví tak diskrétně dnes v podvečer.
Kouzelné slůvko Dabra
se stává zaklínadlem.

Jeho dna mu příjemně prodlužuje trápení.

Za pultem vypadal tajemný a krásný...
a přitakal vždy, pokyvuje bradkou,
značně kulantní,
mysle na svůj úděl „věčně tu nebýti“.

Ačkoliv stár,
zaznamenal si do bloku každé zaslechnuté slovo,
gesto i fotografii tváře,
aby jednou nepocítil němou výčitku.

1948

Outsider vítězem

ROZHOVOR S IVO PONDĚLÍČEKEM — HISTORIE JEDNOHO ŽIVOTA I EXKURZ DO DUCHA EPOCHY

I VO Č E R M Á K

Outsiderství je životní filozofie, a autor recenzované knihy ji naplňuje osamělostí, jinakostí, sebeironií, ironií, nostalgií, existenciální vyvržeností a vržeností do ohrožujícího světa. Ivo Pondělíček, autor memoárů Outsiderova zpověď, se přiznává k touze po uznání, která byla po celý jeho život frustrována konfrontací s mocí. Zároveň mu pozice outsidera otevírala prostor svobodomyšlnosti — nezávislé myšlení byl tedy i způsob, kterým se vyrovnával s permanentním zmarem přirozené touhy. Tenze vyvěrající z této situace jej učinila bdělým ke všemu falešnému, zbystřila jeho smysl pro opravdovost. Nakonec úspěch jako vnější ocenění je nebezpečný, říká autor vzpomínek, zbavuje člověka vizionářské schopnosti.

Filozofie existence a jazyk sám se mu stává útočištěm, svatyní, vnitřní emigrací, ale také místem útěchy. Někteří outsideri-předchůdci snad autora vzpomínek v této pozici podírali, když už byla pro něj nesnesitelná — kupříkladu Céline či Camusův Mersault z *Cizince*. Outsideri často zakládají undergroundová hnutí či do nich vstupují, Ivo Pondělíček není výjimkou, i když by se bránil označení *hnutí* pro skupiny přátel, jejichž implicitní smysl je tak mocný, že o něm autor nemůže vyprávět jinak než v nadsázce a s jemnou ironií. Avšak — nechť mi profesor Pondělíček promine — beriberismus i Řád snad pomohly odpečetit ty nejsvěžejší prameny kreativity a nechaly vytrysknout těm nejoriginálnějším nápadům, které elaborovány vystoupily z hlubin země (či nevědomí) jako náhle se zjevivší transverzální přítok (či mimotok) a přinutily mainstream strnout v úžasu. A v tomto duchu snad mohou být nazvány hnutím, snad *hnutím myslí*, kde se myšlenky svobodně pohybují, necítící karteziánskou knutu, aby pomohly na svět „zapomenutému myšlení“. *Řád* — outsiderství je řádem, který v chaosu, beznaději a marasmu totalitního světa strukturuje vnitřní svět, dává mu naději a ubezpečuje, že nejdůležitější je nezpronevěřit se vlastnímu prožívání, nepotlačit city ve jménu ideje či prospěchu. A v netotalitním uspořádání vnějšku kupodivu tato funkce Řádu též nezestárne. Outsiderství nelze postihnout jedním tahem štětce, zejména pak, je-li život outsiderův dlouhý a mnohovrstevnatý. V knize je roztroušeno mnoho prožitkových, a proto věrohodných „definic“ outsiderské pozice.

Nutkáni tvořit

Z vyprávění se dozvídáme, že autor vystudoval estetiku a psychologii, což je dvojdomí, nikoli rozpolcenost. Tímto svým nastavením získal především bohatší a prokreslenější pohled na svět. Přirozeně vlastní kultivací, ale též za přispění osudu, který si s ním dost nevybíravým způsobem pohazoval, si tuto dvojdomost udržel až do pozdního věku. V obou profesích se pohyboval s grácií outsidera; zkoumal zde jedince v mezních

situacích jejich duševních chorob a extatických výšin uměleckého ducha. Při tom sám podlehl nutkání tvořit; anankasmem, jež identifikoval u umělců jako podstatnou konstantu tvorby, ztišitelným jen v procesu tvoření, je stížen i sám autor. Přesněji řečeno, neodolá pokušení své privátní promyšleni problémů sdělit i ostatním, a jak jinak než knihami. A ne ledajakými — múzy outsiderů jsou nespoutaně originální a vdechují svým oblíbencům nápady, které „trabanti“ ducha establishmentu nejsou s to zachytit, i kdyby jim múzy své polibky zaváděly intravenózně.

Psychologii pěstovanou v akademických a univerzitních kruzích považuje za nedůvěryhodnou, neboť triviálnost svých závěrů arogantně povyšuje na vědecké poznatky. Psychologie podle něj má vycházet z neurčitosti zkoumaného jevu, a porozumět mu lze jedině postupným přibližováním k jeho „pravdě“, která nakonec zůstane vždy neurčitá. Pane profesore, snad se blýská na lepší časy, do akademické psychologie již vstoupila taková neurčitá monstra, jako je narativní psychologie, dialogický přístup, vážně jsou brány fenomenologická, existenciální, a dokonce i transpersonální psychologie. Subjektivní jevy již nebudou předmětem posměchu scientistů!

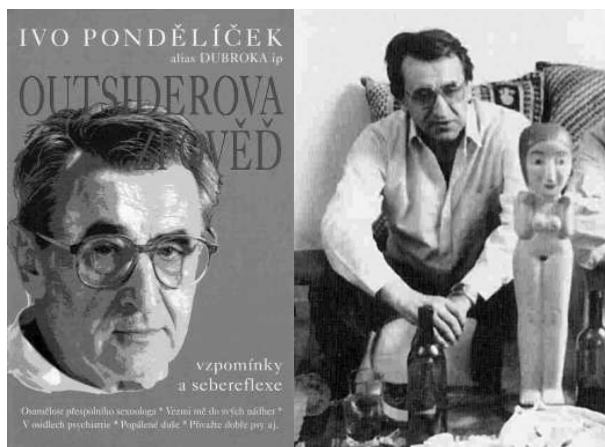
Profesor Pondělíček se jako psycholog pohyboval na rozhraní různých oborů, v interdisciplině, jak by řekl jeho soupeřnický docent J. Viewegh, též psycholog umění. A v tomto prostoru vždy našel *téma*, či možná si téma našlo jeho, nebo spíš jeho neklidný intelekt se střetl s problémem. A jak známo, problémy se vzpírají a vyzývají ke zkrocení. Kam Ivo Pondělíček vstoupil — ať už to byla sexuologie či oddělení popálenin —, tam zanechal outsider stopu tak výraznou, že zastínila letmé povrchní doteky těch „úspěšnějších“. Jak neotřele působí Pondělíčková charakteristika hysterie (s. 156), s jakým vhladem dokáže odlišit umění psychotické od nechorobného, a přitom nás nenechat na pochybách, že tvůrčí zdroje jsou tou poslední záchranou, které se terapeut i pacient mohou zachytit, byť jen na chvíli.

Sám umělec, malíř chápající se štětce v pozdním věku — může si to dovolit, neboť ví, co činí. Uměním se totiž zabýval jako psycholog i jako estetik, a celý život v umění žil, obklopen

umělci různých odrůd. Zvučná i méně známá jména se vynořují z Pondělíčkových vzpomínek vždy v *situacích* — ty mu pomáhají nejenom jako nástroj paměti a estetického propracování vzpomínky, ale vždy se čtenáře zmocní pocit, že jde o události udržující autorovu existenciálu v živých barvách.

Film a sen

Jako odborník zasáhl pronikavě do psychologie filmu, jeho monografie *Bergmanův filozofický film* by mohla znovu vyjít téměř beze změn a byla by považována za recentní. V sedmdesátém roce minulého století, kdy byla publikována, by za jiných politických podmínek byla překládána do světových jazyků a hojně disku-

Obálka knihy

Ivo Pondělíček, osmdesátá léta

toována nejenom pro svůj existencialistický rozměr interpretace Bergmanových filmů, ale též pro spojení psychodynamického a sémiotického. Vždyť již obecná teze o interpretaci filmu, kdy profesor Pondělíček svěruje čtenáři, že významy díla se stávají ukazateli sémantické roviny, jež se nalézá za dílem, tedy ve vidění světa, je ockhamovsky (nebo wittgensteinovsky?) pronikavá a jasnozřivá. Osobnost umělce tudíž nemůže být v interpretaci opomenuta. Náзор, který v estetických a uměnovědných kruzích není dosud akceptován bez výhrad. Předcházející kniha o filmu, *Film jako svět fantomů a mýtů* z roku 1964, je neméně přelomová, snad by historici teorie filmu potvrdili, že nejenom v českém odborném niveau. Text jako by anticipoval vývoj psychologické reflexe filmového umění v pozdějších letech, a především originální analýza vztahu mezi filmem a snem, symbolem a symptomem — „*Film v nás podněcuje též reminiscence snů, těchto poetických příběhů našeho podvědomí, a představuje též symbolická zastření života, i koneckonců jeho podivuhodnou symptomatiku*“ (s. 179) — si v ničem si nezadá s analýzami Christiana Metze. Dle mého soudu je Pondělíčkův pohled psychologicky komplexnější. A Metze v čase předcházející!

Slast z vyprávění

Ani výtvarné umění nemohlo psychologa a estetika nechat chladným, a tak ještě dřív, než se jeho touha malovat začala „zvěčňovat“ v erotických, avšak něhou prostoupených obrazech signovaných Dubroka, jej zřejmě ponoukala ke konceptualizaci ničím nenahraditelné antropologické dimenze v umělecké tvorbě — fantazie. Exemplifikoval ji na výtvarném umění. Knižní studie *Fantaskní umění* v době svého vydání v roce 1964 byla v česko-slovenském odborném písemnictví zjevním (snad strach či žárlivost kolegů zbrzdil diskusi, kterou si tato kniha zasloužila), a stejně tak působila její doplněná reedice z roku 2002. Kniha, která inspiruje a otevírá čtenáři oči, aby mohl v umění vidět, co dosud neviděl. Chtělo by se dokonce říci spolu s autorem, že byla napsána s *spatoidní dráždivostí*, ale bylo by nutno dodat, že artikulovaná s *vědeckou akribií*. Osudy autorových knih jsou též ve vzpomínkách zaznamenány.

Čtenář se do knihy ponoří a je unášen groteskními, bizarními, vtipnými, erotickými, moudrými příběhy. Některé z nich vyústí v glosu, filozofickou úvahu, brilantní analýzu či miniesej a přitom se stále odvíjí metapříběh outsiderství. Je to příběh, od něhož se nelze odtrhnout, kdoví, čím je to způsobeno, snad empatií, s níž Miloš Šindelář pobízí autora vzpomínek k průchodu krajinou jeho životního příběhu, snad je to vlastnost outsiderů vyvolat v čtenáři či posluchači slast z vyprávění. Je to kniha o přátelství a zradě, o bídě i noblese ducha, o lidech toužících, selhávajících, milujících... je to historie jednoho života a zároveň mimořádně poučený exkurs do ducha epochy.

Nesetkal jsem se s profesorem Pondělíčkem osobně, avšak z paměti mi dosud nevymizela vzpomínka z jinošských let, kdy jsem hledal pole pro uplatnění své touhy po uznání: bylo to někdy koncem šedesátých let, kdy jsem narazil v nějakém časopise na článek tehdy dr. Pondělíčka, či rozhovor s ním, byla tam jeho fotografie — tmavé brýle, rolák a sako. Profesní imago? Imprinting? Nevím. Když jsem pak v sedmdesátých letech psal na univerzitě ročníkovou práci o psychologii estetického vnímání, pídil jsem se po jeho textech, abych pak — vybaven jeho myšlenkami — oslňoval spolužačky u levného vína. Psychologie umění zůstala mou láskou, snad též díky profesorovi Pondělíčkově.

(Leicester, září 2007)

Autor (nar. 1956) je profesor Masarykovy univerzity, pracuje v Psychologickém ústavu AV ČR a přednáší na Fakultě sociálních studií MU v Brně. Je autorem knihy *Lidská agrese a její souvislosti*, spoluautorem knih *Povolání herec* (spolu s J. Lindénovou) a *Sebevražedná triáda* — V. Woolfová, S. Plathová a S. Kaneová (v tisku, spolu s I. Kodrlovou).

Ivo Pondělíček: **Outsiderova pověd'**, Pragma, Praha 2007

www.hostbrno.cz